

EGY JUHÁSZ GYULA-VERS MARGÓJÁRA

Juhász Gyula *Beato Angelico*... című szonettje 1909. június 16-án jelenik meg a *Nyugat*-ban. Nagyváradról küldi a verset, Váradon él már tizenhat hónapja. Máramarossziget és Léva után tanári pályájának első állomása Nagyvárad, amelyet örömmel és várakozással foglal el. „Nagyvárad eddig nagy, jelentős, gyönyörű lelki szenzációt adott. Túlságosan intelligens, sőt zseniális város” — írja tíz nappal Nagyváradra érkezése után Babitsnak.

Váradon szerkeszti a sok vihart kiváltó antológia, *A Holnap* két kötetét, amely Adyval, Babitscsal az élen a modern költői törekvések első seregszemléjét jelenti, kapcsolatba kerül az eleven életű nagyváradai színházzal (*És szeretem a deszkák furcsa népét. A talmi mámor sok bús emberét*), és a váradi színészek körében ismerkedik meg Sárvári Annával, a szőke színésznővel, szerelmi lírája örök ihletőjével.

1908. október 7-én írja le először Sárvári Anna nevét egy elismerő színikritikában, majd másfél hónap múlva újra megdicséri: „Sárvári Nusi egy jelentéktelennek látszó szerepben egészen stílszerűen játszott és igen intelligensen beszélt.”

Versben először 1909 májusának legvégén tesz vallomást:

— *És megcsókoltam Anna szép kezét*
S szeretném megcsókolni Anna száját.

Ettől kezdve minden váradai versében *jelen van* Anna, akkor is, ha nem írja le a nevét. Akkor is, ha nem a szerelemről szól a költemény. Mindent az új érzés távlatából mér és mérlegel.

Huszonhat éves: még nem viszonzta nő szerelmét, az első rohamra indulók és a csatát veszített reménytelenek riadalmával veti magát a szerelembe.

Még megfordulhat a sorsa, feloldódhat visszhangtalan magánya, a hónaposszobák társtalan unalma, a hétköznapi tompa színtelensége, megváltozhat egész élete.

Felfokozott izgalomban éli napjait.

Oldódott, mindenre fogékony állapotba kerül. Mindenkit egy kicsit a testvéreinek érez és élete szimbólumát látja minden rokon jelenségben.

Beato Angelico... című szonettje is ebből a szorongó-reménykedő, mindenre fogékony lelkiállapotból született:

Szűz rokonom, ki néma boltívek közt
Fehéren éltél, mint Jordán hava,
Ki nem kímélted testedtől a vesszőt,
Beato... voltál boldog valaha?

Mikor az Appenninek lanka táján
Rügyezni kezdte a koratavasz,
Nem érezéd a mély magány homályán,
Hogy a te lelked rügybontása az?

*Hogy a te vágyad hajtja künn virágát,
Hogy a te véred ujjong a mezőn?
Nem álltál-e ablaknál könnyezően?*

*Én nem tudom. De bús falak homályát
Derűs lelked álma ragyogja át
S megértem szüzeid mosolyát!*

A fiesolei Fra Angelico, hagyományos nevén Beato Angelico képvilága színes, derűs, quattrocento mennyország. Zöldjei, kékjei, sejtelmes lilái, merész vörösei és színarany sárgái gyermekkori karácsonyok és húsvétek hangulatát ébresztik.

Áhítatos lélek, középkori legendák naiv hangulata hatja át témáit, de a vallásos jelenetek háttérében már feltűnnek a toszkánai és umbriai tájak, és nőalakjából átszellemült szépség sugárzik.

Giorgio Vasari, a reneszánsz mesterek első történetírója már szükségét érzi annak, hogy megvédje Fra Angelicót az érzéki ábrázolás vádjától, és emberalakjainak vonzó szépségét égi eredettel magyarázza.

Juhász Gyulát elbűvöli Fra Angelico varázsa, szelíd derűje, humánuma, meghitt természetlátása, és mindebben önmagára ismer. Ő maga is tele van áhítattal, szeretetvággyal, verseiben felmagasztosítja a szerelem érzését, magányát a természet harmóniájában próbálja feloldani, és aszkétikus hajlamaiban a visszafojtott boldogságvágy tüzei égnék.

Felfokozott, túláradó állapotában a *szűz rokonban* nemcsak a hasonló sorsú testvért véli felfedezni, hanem önmagát, a boldogságra sóvárgó boldogtalant, aki nosztalgiáját, életszeretetét, rajongó boldogságvágyát a művészetben tudja csak kiélni. Fra Angelico képeinek harmonikus derűje mögött az aszkézis drámáját ismeri fel és saját életének legsúlyosabb problémáit.

Már fiatal éveiben úgy látta az életét, hogy sorsa a *szomorú kereszténység* és a *vidám pogányság* között hanyódik. Végtelen boldogságvágy élt benne, de félt, hogy kiábrándítja a beteljesülést. Hol az életvágy volt erősebb benne, hol az aszkétikus hajlam, egyszerre üldözöttje és szerelmese volt az életnek.

Diákkorában papneveldebe kerül, de csakhamar elmenekül a *vallás kaszárnyájából*. Egyetemi éveiben a Nietzsche által megfogalmazott vidám pogányság, a klasszikus életöröm vonzását érzi erősebbnek, de későbbi megfáradásaiban mindig visszavágyik a kolostori cella időtlen és elszigetelt magányába, holott „kint” a világban is a társtalan magányosságtól szenved a legtöbbet. Elfáradásai, letéresei, aszkétikus hajlamai mellett végtelen életvágy él benne.

Költészetének legerősebb ihletője az a feszültség, amely ebből a kettősségből származott: az ellentétes pólusok vonzásából, a választás lehetetlenségéből, a stabilitás hiányából, a lelki hontalanság örökös izgalmi állapotából.

A kibontakozó szerelem pedig csak fokozta benne a nyugtalanító feszültséget. Így még nem vágyott a boldogságra, mint most a *szőke színésznő* varázskörében, de nem is érzett még magában ilyen riadalmat: választthatja-e az életet, a boldogságot?

Úgy vallatja a fiesolei mestert magányáról, aszkéziséről, titkos vágyairól, hogy végre saját sorsára és jövőjére is fény derüljön. A szonett első három szakasza négy nyugtalan kérdőmondat és a kérdésekben és azok mögött Juhász Gyula életének megoldhatatlan problémái.

Fra Angelico képeiről derű, szelídség sugárzik, de mi van a mű mögött, az emberben, az alkotóban? Milyen önpusztító aszkézis árán jut el az alkotó a kész mű harmóniájáig? Akit a hagyomány a *boldog* jelzővel illetett, ismerte-e a boldogságot? Mi ad boldogságot, az aszkézis, vagy az életöröm keresése? És egyáltalán — élhet-e az ember boldogság nélkül?

Ezekben a kérdésekben már a huszadik századi ember abszolút életigénye, boldogságvágya feszül. Aki ezeket a kérdéseket nekiszzegezi mások, vagy a maga sor-

sának, az már találkozott Nietzsche tanaival, tőle tanult mértéket, de problémáira az ő tanaiban sem kapott megnyugtató feleletet.

Az olasz kora tavasz túlradó örömet idéző képekben is önmagáról vall a költő, szerelmet váró boldog állapotában. Csak a huszadik századi ember ismeri a természetelménynek ezt a felső fokát, a vitalista életöröm érzését, a természettel való egyesülés extázisát.

Számára az évszakok váltása egész lényét felkavaró kozmikus megrendülés volt. Atavisztikus borzongással élte át és adta vissza verseiben kora tavaszi alkonyok és szikrázó márciusi éjszakák sejtelmes hangulatait, mintha feléledtek volna benne a még természetben élő ember ősi szorongásai és reménységei.

Izgatott, nyugtalan szellemidézés folyik itt, de mint minden hasonló műveletben, a legfontosabb cél itt is a megidéző sorsának tisztázása.

Akár Fra Angelicót, akár Nietzsche-t vagy Madách Imrét idézi meg versében, mindig önmagáról vall és önmagához jut közelebb. A felidézett jelkép alkatunk, karakterünk, sorsunk alapképleteit hozza felszínre, de a szimbolizmus termékeny paradoxona következtében a választott jelképnek is új értelmezést ad.

A quattrocento Fra Angelicójából Juhász Gyula szonettjében nyugtalan, szentív művész lett, akinek képeit nem annyira a vallásos áhítat ragyogja be, hanem a visszafojtott életvágy.

Azzal, hogy a modern lélektan emberlátásával világítja meg a költő Fra Angelico karakterét és a maga érzéseinek hőfokán éli át a festő sorsát, újra felfedezi számunkra a quattrocento művészet, huszadik századi kortársunkká avatja, és képeinek izgatón új, titkos értelmet sugall.

Egymáson áttetsző kettős portré körvonalai rajzolódnak ki a szonettből oly módon, hogy a huszadik századi költő karaktere érvényesül erősebb vonásokkal.

A költő, aki felszabadulása reményében megértő gyöngédséggel fordul eddigi sorstársai, az asketák, az élet kitagadottjai, a teremtő munka megszállottjai, a társtalanok felé.

Úgy érzi, hogy az öröm kapujában áll, és a kibontakozó szerelem élményében ellágyulva gondol vissza eddigi életére, a *szürke szerdák* egyhangúságára, a teremtő munka lázára, és a magányos lélek egyetlen vigaszára, az álmodozásra, amely a bús falak homályán is átragyog.

E pillanatban még nem tudja, hogy amit most a maga múltjának érez, az örök börtöne lesz, mert boldogságvágy és élettágadás között hanyórázó lelkét senki sem fogja megváltani — mert nem lehet megváltani —, sem Anna, sem más asszony.

VARGHA KÁLMÁN

CSAPLÁR FERENC

ARCKÉPVÁZLATOK A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

REITZER BÉLA (1911—1942)

„Polihisztor volt, minden kutatásomban mellettem állott. Forrásműveket adott a kezembe, amikről nem tudtam” — írta róla Hont Ferenc a *Független Színpad*-ban. „Néhányunkat a proletárnevelésről írott könyve vonzott oda a művelődéspolitikai kérdéseihez” — emlékezik nyilatkozatában Ortutay, s tették volna bizonyára mások is a Kollégium tagjai közül, ha róla kellett volna szólniok.